

עיון במצוות 'קידוש השם' במקרא, בדברי חז"ל ובמסורת

לעילוי נשמת סבא יוסף אריה ז"ל בן ר' דוד כהנא הי"ד

דאמר רב חנין בר ביזנא א"ר שמעון חסידא:

יוסף שקדש ש"ש בסתר –

זכה והוסיפו לו אות אחת משמו של הקדוש ברוך הוא,

דכתיב: עדות ביהוסף שמו.

יהודה שקדש ש"ש בפרהסיא –

זכה ונקרא כולו על שמו של הקדוש ברוך הוא.

[בבלי סוטה י, ב]

אמר הקדוש ברוך הוא לישראל:

אני מתקדש בך, שנאמר:

'כי בראותו ילדיו מעשיו ידי בקרבו יקדישו שמי

והקדישו את קדוש יעקב' וגו' (ישעיהו כט, כג),

וכן הוא אומר: 'ישראל אשר בך אתפאר' (ישעיהו מט, ג),

ואתם מתקדשים בי, ואני מתקדש בכם,

שנאמר: 'והתקדשתם והייתם קדושים

כי קדוש אני' (ויקרא יא, מד).

[תנחומא (בובר) קדושים סימן א]

הפסוקים בתורה

את מצוות 'קידוש השם' למדו חז"ל מן הפסוקים המופיעים בתורה בפרשת אמור

(ויקרא כב, לא-לג):

וּשְׁמֵרְתֶם מִצְוֹתַי וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם אֲנִי ה':

וְלֹא תַחֲלִלוּ אֶת־שֵׁם קְדֹשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' מְקַדְּשְׁכֶם:

הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֹא־לֵהִים אֲנִי ה':

פסוקי התורה הללו באים בחתימת פרשיות 'תורת הכהנים' שבספר ויקרא (פרקים כא-כב). פרשיות אלה כללו את הציווי על הכהנים ועל ישראל להקפיד על קדושת הכהונה, על שלימותה, כבודה וטהרתה של עבודת הקודש, הן במשרתיה והן בקרבנותיה, הן במקדש והן ביחס לקודשים שנאכלים מחוצה לו. לאחר כל זאת, הפסוקים הנ"ל נראים כמעין סיכום, לאחר שלאורך הפרשיות חוזרת שוב ושוב האזהרה שלא לחלל את קדושת הכהונה הקודש והמקדש.

אם כן, מסכמים הפסוקים הללו את חובת הזהירות בשמירת מדרגות הקדושה שבעבודת ה', ובפרט בעבודת הקודש והמקדש, ומתוך שמירה זו יתקדש שם ה' בתוך בני ישראל, ותתגלה מלכותו עליהם.

בתלמוד הבבלי (ברכות כא, ב; מגילה כג, ב) דרשו מפסוק זה את דין אמירת דברים שבקדושה, שאינם נאמרים אלא בתוך עשרה מישראל. אולם, בסוגיית הבבלי בסנהדרין (עד, ב) וכן בתלמוד ירושלמי (שביעית ד, ב; סנהדרין ג, ה) דרשו מפסוק זה את מצוות קידוש השם ברבים במסירות הנפש: 'ונקדשתי בתוך בני ישראל - ישראל מצווין על קידוש השם'.

מצוות קידוש השם לשיטת הרמב"ם

הרמב"ם מבאר את גדרי מצוות קידוש השם בהלכות יסודי התורה בפרק ה. כך היא לשונו בהלכה א:

'כל בית ישראל מצווין על קידוש השם הגדול הזה, שנא': 'ונקדשתי בתוך בני ישראל', ומוזהרים שלא לחללו. כיצד? בשעה שיעמוד גוי ויאנוס את ישראל... וכו'.

סיכום הדברים להלכה, על פי העולה מדברי הרמב"ם בהלכות א-ט: בשלושה סוגי מצבים חל דין 'יהרג ולא יעבור' - בשלוש עבירות חמורות, או אם ביקש נכרי להעבירו על המצוות שלא להנאת עצמו בפני עשרה מישראל, או בשעת השמד. בכל המקרים הללו - אם יעבור הרי זה חילל את השם, ואם יהרג ולא יעבור - הרי זה קידש את השם.⁷³

⁷³ להשלמת הדברים יש לציין כי בהלכה י' מגדיר הרמב"ם גוון נוסף של מצוות קידוש השם וחילול השם, שאינו תלוי לא בסוג המצוה או העבירה שנעשית, ולא בהיות עשייתה תלויה בשאלה של מסירות נפש, ואפילו לא בהיותה נעשית לעיני אחרים או בידענתם. מצוות קידוש השם בגוון זה מתקיימת דווקא בין האדם לבוראו במונח האישי ביותר: 'כל העובר מדעתו בלא אונס על אחת מכל מצות האמורות בתורה **בשאת בנפש להכעיס** - הרי זה מחלל את השם... ואם עבר בעשרה מישראל - הרי זה חילל את השם ברבים. וכן כל הפורש מעבירה או עשה מצוה **לא מפני דבר בעולם** לא פחד ולא יראה ולא לבקש כבוד אלא מפני הבורא ברוך הוא כמניעת יוסף הצדיק עצמו מאשת רבו - הרי זה מקדש את השם'. יש לשים לב שבניגוד לחילול השם בגדר זה, שיכול להתקיים גם ברבים, הרי בגדר זה של קידוש השם לא הזכיר הרמב"ם אפשרות של קידוש השם ברבים, כיון שאם יהיה הדבר בפני אנשים, הרי יש צד לתלות את עשיית המצווה ברצון לשאת חן בעיני הסביבה. אמנם, יש לעיין: אם יהיה הדבר בזמן שהאדם נמצא בסביבה עויינת לשמירת המצוות, הרי כן יהיה בעשיית המצוה קידוש השם. עם זאת, לכאורה, קשה יהיה לקרוא לזה קידוש השם ברבים, שכן היחס של אותם רבים לקיום המצוות הרי אינו חיובי, וכיצד ניתן לקרוא בשם 'קידוש השם ברבים' לדבר שהוא מגונה בעיני אותם רבים?

גוון שלישי של איסור חילול השם ומצוות קידוש השם מגדיר הרמב"ם בהלכה יא, עפ"י סוגיית הגמרא במסכת יומא (פו, א), שאינו שייך דווקא לעשיית עבירות או מצוות, אלא שהתנהגות שנתפסת כבלתי ראויה למעלת האדם העושה הרי היא בגדר חילול השם, ואילו התנהגות מקובלת ומרוצה על הבריות נחשבת קידוש השם. אמנם, יש לציין שהרמב"ם מייחס גוון זה של קידוש השם דווקא לתלמיד חכם לפי מעלתו, וביחס לאיסור חילול השם למעשה מפורשים הדברים בסוגיא שהמעשה מוגדר 'לפי גדלו של חכם', מתוך לשונם של האמוראים עצמם בדוגמאות שהביאו לאיסור חילול השם 'כגון אנא'.

ויש לשאול: אם לא עבר, אבל גם לא נהרג, אלא התגבר על האונס בדרך שאינה מתנגשת עם מצוות התורה, אם בכוחו ואם בחכמתו - וכי לא קידש את השם?! אם כן, קידוש השם של מי גדול יותר - של החי או של הנהרג?
אמנם, יתכן שיש להתייחס למצב זה מבחינת מצווה נוספת מלבד 'קידוש השם' - מצוות 'אהבת ה'.

מצוות אהבת ה' במשנה ובמעשה רבי עקיבא

המשנה בברכות פרק תשיעי (בבלי נד, א) עוסקת בדין שיחייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, ומתוך כך מציגה את דרשת הפסוק המצווה על אהבת ה' בפרשה הראשונה שבקריאת שמע, שבסופה דרשו 'בכל מאודך' - 'בכל מידה ומידה שמודד לך הווי מודה לו במאוד מאוד'.

בתוך כך נדרש שם הביטוי: 'ובכל נפשך' - 'אפילו הוא נוטל את נפשך'. לכאורה, דרשת חז"ל היא רק - 'אפילו', ולא - דווקא.

עם זאת, בגמרא מובא מאמר זה בשם רע"ק, ומצורף אליו גם מעשה ברע"ק בשעה שהיו מוציאים אותו להריגה, והיה זמן ק"ש, ולכן היה מקבל עליו עול מלכות שמים. כשתמהו תלמידיו, הסביר להם: 'כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה... אמרתי: מתי יבוא לידי ואקיימנו?'

ומדוע היה מצטער? מה חסר היה לרע"ק בקריאת שמע שקרא בכל יום? מסתבר שרע"ק הבין שישנו מימד של אהבת ה' שאינו יכול לבוא לידי ביטוי בעצם הנכונות למסור את הנפש, אלא רק בשעה שאדם עומד בפועל במצב של 'אפילו' הוא נוטל את נפשך'.

מה יש ברגע הזה, שלא יכול היה להיות בכל רגע אחר בחייו של רבי עקיבא?

מעשה חנניה מישאל ועזריה ומעשה דניאל

חז"ל אומרים (שיר השירים רבה פרשה ז), שכאשר חנניה מישאל ועזריה עמדו מול גזירת נבוכדנצר להשתחוות לצלם, הם באו להתייעץ עם יחזקאל הנביא כיצד לנהוג. המדרש מספר שיחזקאל אמר לפני הקדוש ברוך הוא:

רבש"ע, חנניה מישאל ועזריה מבקשים ליתן נפשם על קדושת שמך - מתקיים את עליהן או לא?

אמר לו: איני מתקיים עליהם... 'חי אני אם אדרש לכם'...

והוה בכי ואזיל. כיון דאתא, אמרו ליה: מה אמר לך הקדוש ברוך הוא? אמר להם: אינו מתקיים עליכם. אמרו לו: בין מתקיים בין שאין מתקיים - אנו נותנין נפשותינו על קדושת שמו...

מן דנפקין מן גביה דיחזקאל, נגלה הקדוש ברוך הוא ואמר לו: יחזקאל, מה את סבור שאיני מתקיים עליהם?! מתקיים אני עליהם בודאי... אלא שביק

אם כן, מצאנו שלושה גוונים במצוות קידוש השם ובאיסור חילול השם, אשר ניתן לסווגם לשני תחומים. בתחום המצוות: בין האדם לסביבתו ובין האדם לקונו, ובתחום המידות: בין אדם לסביבתו.

להון ולא תימר להון מידי, אשבוק להון מהלכין על תומם הה"ד (משלי י'):
'הולך בתום ילך בטח' וגו'...

אם כן, אכן ישנה מעלה במוסר את נפשו שלא על דעת הנס, וכך אמרו חמ"ו בעצמם לנבוכדנצר (דניאל ג, יז-יח), שלא על הנס הם סומכים:

הַן אֵינִי אֱלֹהִים דִּיאֲנַחְנָא פְּלִחִין יְכַל לְשִׁיבֹתָנָא מְאֲתָוִן נוֹרָא יְקַדְתָּא וּמָן יִדְךָ מְלָכָא יְשִׁיב:

וְהֵן לָא - יְדִיעַ לְהוֹאֲלֶךָ מְלָכָא דִּי לְאֵלְהֵךְ לְאֵאִיתָנָא פְּלִחִין וּלְצַלְמֵ דְהַבָּא דִּי הַקִּימָתָ לָא נִסְגָּד:

כלומר, אכן א-להינו יכול להצילנו מכבשן האש ומידך, המלך. אולם, גם אם לא יציל - מודיעים לנו לך, המלך, שלא להיך אין לנו עובדים, ולצלם שהקמת לא נשתחוה. בכך יתקיים קידוש השם גם אם לא ניצל, ונישרף בכבשן האש.

אולם, עדיין יש לשאול: במה היה קידוש השם גדול יותר - אם היו חנניה מישאל ועזריה נשרפים בתוך כבשן האש, או בכך שיצאו חיים? וכן יש לשאול במעשה תפילתו של דניאל - האם היה קידוש השם גם אם היה דניאל נטרף על ידי האריות? גם אם התשובה היא - כן, בכל אופן יש לשאול: האם לא היה קידוש השם גדול יותר בכך שיצא מגוב האריות בריא ושלם?

נציג את השאלה בנוסח יסודי וחריף עוד יותר: מהו קידוש השם הגדול והשלם יותר - כאשר האדם הפרטי לבדו אינו עובר על רצון הקב"ה אפילו במחיר עצם חייו, אך המציאות שבתוכה הוא היה חי נראית כמי שאינה מתאימה למצוות ה', או כאשר מצוות ה' מתקיימת בשלימותה בהתאמה מלאה למציאות?

יתכן שמסירת הנפש היא אכן פסגת מצוות אהבת ה' הפרטית אשר אליה השתוקק רבי עקיבא. אהבתו של רע"ק לא יכלה להתגלות בפסגה גבוהה יותר ממצב זה, שבו 'היה מאריך באחד עד שיצאה נשמתו', אך האם גילוי שם ה' בעולם באופן זה יכול להשתוות לגילוי שמתקיים כאשר ניכרת לעולם כולו השגחתו על יראיו?

בין יום הזכרון ליום העצמאות

אנו עומדים בתוך. מתפללים בעד הזכרת נשמותיהם של גיבורי ישראל, בניו ובנותיו וחייליו 'שנפלו על קידוש השם', ומיד לאחר מכן עוברים ליום אשר מציין את קידוש השם הגדול והנורא שהתקיים בנו, כדברי הנביא יחזקאל-ל (לו, כג-כד): 'וקדשתי את שמי הגדול המחולל בגויים... ולקחתי אתכם מן הגויים, וקבצתי אתכם מכל הארצות, והבאתי אתכם אל אדמתכם...'

זכינו ומתקיימים בנו הדברים שאנו מזכירים בכל בוקר בתפילת השחר, בשם צפניה הנביא (צפניה ג, כ): 'בעת ההיא אביא אתכם, ובעת קבצי אתכם, כי אתן אתכם לשם ולתהילה בכל עמי הארץ, בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר ה'...'. מתאים וראוי פסוק זה לחתימת תפילה מיוחדת זו, הפותחת במצוות יראת השם הפרטית של כל אדם בסתר ובגלוי, ממשיכה בקידוש השם של ישראל בקיבוצם בבתי כנסיות ובתי מדרשות וקריאתם 'שמע ישראל', ומסיימת בתפילה להשלמת

קידוש השם בקיבוץ הגלויות, ובהתאם לכך חותמת בברכה: 'ברוך המקדש שמו ברבים'.⁷⁴
 ובעמדנו בתווך בין שני הימים הנוראים הללו - יום הזיכרון ויום העצמאות, שואל אני: באיזה משני הימים מתקיים קידוש השם הגדול והשלם יותר?

מי הוא המקדש את שם ה'

ביום השמיני (י, א-ג) לחנוכת המשכן נפגש עם ישראל במעמד קידוש השם נורא ואיום בשריפתם של נדב ואביהו הכהנים בני אהרון:

וַיִּקְחוּ בְנֵי־אֶהֱרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אִישׁ מִחֶתְתּוֹ וַיִּתְּנוּ בְּהֶן אֵשׁ וַיִּשְׂימוּ עָלֶיהָ קִטְרֹת וַיִּקְרִיבוּ לִפְנֵי ה' אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם: וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמָתוּ לִפְנֵי ה': וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אֶהֱרֹן הוּא אֲשֶׁר־דָּבַר ה' לֵאמֹר בְּקִרְבֵי אֶקְדֹּשׁ וְעַל־פְּנֵי כָל־הָעָם אֶכְבֹּד וַיִּזְם אֶהֱרֹן:

חז"ל הסבירו לנו שדברי משה כווננו לדבר ה' אליו (שמות כט, מג) 'ונקדש בכבודי' - 'יודע הייתי שיתקדש הבית במכובדיו של מקום' וכו'.

מי הם שקדשו את שם ה' במעמד נורא זה? נדב ואביהו?! הלא הם שהקריבו אש זרה! העם?! הלא הם ראו את האנשים הקרובים ביותר לקב"ה, מבקשים לעבדו ולהקטיר לפניו קטורת, ונשרפים!

כבר ראינו בספר יחזקאל-ל שכאשר אנחנו, עם ישראל, לא מתאימים למעמדנו ולתפקידנו, הקב"ה בעצמו מקדש את שמו, ומחזיר אותנו לארץ ישראל ולתורתו ולמצוותיו.

אף כאן, בוודאי, הקב"ה הוא שקידש את שמו בנדב ואביהו! מהם למדו ישראל כי 'סביבו נשערה מאוד'. אולם, נראה לי שיש כאן מרכיב נוסף, אשר במידה רבה, כביכול, אף קידוש השם שמצד הקב"ה עצמו - תלוי בו, על מנת שאכן יתקדש שמו ברבים.

'ונקדשתי בתוך בני ישראל'

יש פילוסופים ששאלו: אם נפל עץ ביער, ואף אחד לא שמע - האם היה רעש? מן הסתם, אנשים חכמים אמרו וכתבו על שאלה זו דברי חכמה, אך אינני בקיא בדבריהם...

על דרך שאלתם זו, לכאורה, היה מקום לשאול גם: המקדש את השם בסתר - האם קידש את השם?

אמנם, בהלכה מצאנו מגבלות מבחינת גדרי מצוות 'קידוש השם', במצוות מסויימות ובמצבים מסויימים, ובכל זאת, ברמב"ם (יסודי התורה ה, י. עפ"י הבבלי בסוטה י, ב על יוסף הצדיק) מבואר שבחינת קידוש השם יש כאן, שכן הקב"ה והוא עצמו יודעים במעשיו.

⁷⁴ אפשר שיש מקום להקביל בין חלקיה של תפילה זו לגדרי קידוש השם שהביא הרמב"ם בפ"ה מהלכות יסודי התורה, כפי שפירטנו לעיל בהערה: קידוש השם שבסתר - שם בהלכה ט; קידוש השם שבציבור - שם בהלכה ב; וקידוש השם ברבים (גם בגויים, כמשמעות הפסוק הנ"ל בצפניה) - שם בהלכה יא.

אולם, מה נאמר כאשר מדובר במציאות שבה הוא עצמו אינו יודע שקידש את השם? מה נאמר כלפי מי שכלל לא מסר את נפשו מרצונו ומדעתו, ויתכן שאת שם ה' ואת המצווה לקדש את שמו כלל לא ידע ולא הכיר - האם בכל זאת הוא בכלל מקדשי השם?

יתכן שאף כאן נאמר: אף אם היה הדבר שלא מדעתו, הרי הקב"ה קידש בו ובאמצעותו את שמו.⁷⁵

עם זאת, רואים אנו שחז"ל למדו מהפסוק שמצוות קידוש השם וגדריה כן תלויים בשייכותם למעגל רחב יותר בעם ישראל, מעבר לאדם הפרטי לבדו. הן לחיוב - 'כל דבר שבקדושה לא יהיה אלא בעשרה', והן לשלילה - האיסור לעבור על מצוה קלה, אפילו כאשר הגוי אינו מכוון להנאת עצמו, אינו אלא בפרהסיא - בפני עשרה מישראל דווקא.⁷⁶

יתכן שאף כאן נכון לומר: המושג של קידוש השם תלוי בהכרתו וידיעתו של עם ישראל. בין כאשר מדובר בעשייה אנושית, אשר נדרשת להיות בהקשר ובמסגרת של קידוש השם, ועל אחת כמה וכמה כאשר מדובר בעשיית שמים. על מנת להסביר את הדברים ולבססם, נציע מקור לעיקרון זה.

כאשר אומר משה לאהרון אחיו: 'הוא אשר דיבר ה' לאמורי' אין בכך רק גילוי של דבר שכבר היה, נעשה ונשלם. דבריו של משה הם המקבעים את מעשה נדב ואביהו כמעשה של 'בקרובי אקדש'. אפשר אף שהוא המאפשר שאותו מעשה אשר מתואר בתחילה בביטויים 'ויקריבו לפני ה' **אש זרה** אשר לא ציווה אותם' (ויקרא י, א), ייקרא לבסוף על ידי התורה בשם '**בקרבתם** לפני ה'' (שם טז, א). בכל אופן, הוא המקבע את המעשה לעיני כל ישראל כהתקדשות הבית במיודעיו של מקום. מתוך כך, נראה עוד לומר, שמיודעיו של מקום אלה אינם רק נדב ואביהו עצמם, אלא משה ואהרון ובניו, אשר מקבלים עליהם דין שמים - 'יידם אהרון'. הם הם מקדשי השם בתוך בני ישראל.

⁷⁵ עיי' שו"ת חת"ס יו"ד סי' שלג, שהוכיח שהנהרג ע"י גוי, גם אם היה בעצמו חוטא, וגם אם לא נהרג על שמירת מצוות, ואף לא על כך שהוא יהודי, נקרא קדוש (כך הוא קורא לו בעצמו בהציגו את השאלה בפתירתו לתשובה), משום שמיתה זו מכפרת על כל עוונותיו, והוכיח זאת מסוגיית הבבלי סנהדרין (מוז, א): 'אמר ליה רבא: מי קא מדמית נהרג מתוך רשעו למת מתוך רשעו? מת מתוך רשעו, כיון דכי אורחיה קמיית - לא הויא ליה כפרה, **נהרג מתוך רשעו כיון דלאו כי אורחיה מיית - הויא ליה כפרה**. תדע, דכתיב: 'מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך [וגו'] נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ', מאי עבדיך ומאי חסידיך? לאו חסידיך - חסידיך ממש, עבדיך - הנך דמחייבי דינא דמעיקרא, וכיון דאיסטול - קרי להו עבדיך! אמר ליה אביי: מי קא מדמית הרוגי מלכות להרוגי בית דין? הרוגי מלכות, **כיון דשלא בדין קא מיקטלי - הויא להו כפרה**, הרוגי בית דין כיון דבדין קא מיקטלי - לא הוי להו כפרה'.

⁷⁶ אמנם, אם היה הדבר בשעת השמד, אפילו בינו לבין עצמו יהרג ואל יעבור, אך זאת, כנראה, משום שבשעת גזירה כללית כל אדם פרטי מקבל מעמד ציבורי ונעשה כחייל בצבא ה', אשר נלחם את מלחמתו, והחזית היא בעצם בכל מקום בו הוא נמצא.

גדול קידוש השם מחילול השם

הטענה שהעלינו, שישנם מקרים שאותו מצב בעצמו יכול להיחשב במבט מסויים כחילול השם ובמבט אחר כקידוש השם, נידונה בסוגיא מפורשת בירושלמי, כפי שיתבאר להלן.

את מצוות קבורת המת למדנו מאיסור הלנת התלוי - 'לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא...'⁷⁷ המוות, הלוא הוא עצמו חילול השם גדול, שכן האדם, צלם א-להים עלי אדמות - אבד. משום כך, הלנתו של כל מת יש בה חילול השם, ומבחינה מסויימת, גדול חילול השם עוד יותר כאשר סיבת המוות היא המרותו את רצון ה' - 'כי קללת א-להים תלוי'. בירושלמי (קידושין ד, א) ביקשו להסביר כיצד, אם כן, איפשר דוד לקיים את דרישת הגבעונים להוקעת בני שאול בחיר ה' בגבעת שאול במשך ימים כה רבים.

בפתח הדברים מפנה אותנו הירושלמי למעשה הפרטי והאישי, לכאורה, של פילגש שאול (שמואל ב כא, ט): 'ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה על הצור', ודורש: 'מהו על הצור? אמר ר' הושעיה: שהיתה אומרת 'הצור תמים פעלו' (דברים לב, ד). רצפה בת איה קבלה עליה דין שמים, אף שדין זה מגלה אכזריות נוראה, שלא רק המצפון האנושי אינו מסוגל להצדיקה, אלא היא עומדת בסתירה קשה למצוות התורה עצמן (דברים כד, טז): 'לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות, איש בחטאו יומתו', וכן איסור הלנת המת, אפילו מת בחטאו (דברים כא, כג): 'לא תלין נבלתו על העץ, כי קבור תקברנו ביום ההוא, כי קללת א-להים תלוי'. עם כל זאת: 'ותטהו לה אל הצור' - 'הצור' אשר עשה עושה ויעשה לכל המעשים - 'תמים פעלו', גם אם אין אנו מבינים. זו המדרגה הראשונה של קידוש השם - 'וידום אהרון'. 'לך דומיה תהילה' (תהלים סה, ב).

על יסוד זה נכונים אנו לגלות מדרגה גבוהה עוד יותר של קידוש השם בסוגיית הירושלמי שם במאמר ר' אבא בר זימנא בשם ר' הושעיה: 'גדול הוא קידוש השם מחילול השם. בחילול השם כתיב [דברים כא, כג]: 'לא תלין נבלתו על העץ'. ובקידוש השם כתיב [שמואל ב כא, ט]: 'מתחלת הקציר עד נתך מים עליהם'.

ר' הושעיה מחדש שהיה קידוש השם כלפי חוץ בדין שנעשה בבני שאול על חטאו בפגיעה בגבעונים, למרות שכלפי דיני התורה הרי זה חילול השם, ובפרט הלנת המת, שהתורה מגדירה את מהות האיסור כחילול השם. בפירוש 'קרנן העדה' מסביר שדברי ר' הושעיה אינם רק פרשנות, אלא אף הוראה: 'בדבר שיש בו קידוש השם וחילול השם כהא דמייתי בסמוך - לא דחינן מצוה דקידוש השם מפני חילול השם'.

אמנם, יש מקום לדון אם ניתן להוציא מסקנה הלכתית ממאמר זה, שהרי מעשה דוד היה, לכאורה, על פי ה', ואולי היה בגדר הוראת שעה של נביא.⁷⁸ עם זאת, בכל

⁷⁷ דברים כא, כג.

⁷⁸ אמנם, הרצ"ה זצ"ל הזכיר את דברי קרבן העדה הנ"ל בדבריו ביום העצמאות הי"ט למדינת ישראל (ראה 'מזמור י"ט') כהוכחה לכך שיש לראות במדינת ישראל קידוש השם, למרות שיש בחינות של חילול השם במערכת המשפט החילונית שמנהלת את המדינה, וכן בקיום זכויות עע"ז בארץ. אולם, גם דבריו הנ"ל לא נאמרו אלא בדיעבד, לאחר שהוקמה המדינה והתנהלה כך בפועל,

אופן, אנו יכולים ללמוד ביחס למעשה שלא עשינו מבחירתנו, אלא הוא מעשה שמים, בין מעשה שמים מובהק, ובין מעשה רשעתם של בני אדם, אשר ה' החריש להם - 'גדול הוא קידוש השם מחילול השם', וגם מעשה שיש בו בחינות קשות של חילול השם - בכוחנו לעשותו למעשה גדול של קידוש השם, אשר יגבר בערכו ואף הפוך את עצם חילול השם שבו - לקידוש השם.

מיום הזיכרון ליום העצמאות וחזרה

יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ופעולות האיבה - האם יום של קידוש השם הוא בגילוי נצח ישראל אשר לא ישקר ולא ינחם - 'אשרי הגפרור שנשרף והצית לבבות', או שמא יום שבו כואבים אנו את חילול השם הנורא עד אשר 'בלע המוות לנצח, ומחה ה' א-להים דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר...!' (ישעיהו כה, ח)? אף יום עצמאות ישראל המתחדשת בארצו - האם יום של קידוש השם הוא, שכן 'גדול יום קיבוץ גלויות' (עפ"י פסחים פח, א)⁷⁹ בביאת האובדים בארץ אשור

ולא מצאתי בלשונו ביטוי שהצדיק לכתחילה חילול השם שכה בגלל קידוש השם שבשלטון היהודי בארץ ישראל.

לענין עצם פירושו של בעל 'קרבן העדה', יש להעיר בנוגע למאמרים שבהם נקטו חז"ל לשון של 'גדול' ערך מסויים או מצווה מסויימת ממצווה אחרת, שלא בהכרח יש להוציא מכך מסקנות הלכתיות של דחיית האחד את השני. לדוגמה, מאמר חז"ל במסכת מגילה (טז, ב): 'גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות' - הרי בוודאי אין תלמוד תורה דוחה הצלת נפשות; ושם 'גדול תלמוד תורה יותר מכיבוד אב ואם' - ואמנם, הובא להלכה בשו"ע (יו"ד רמ, יג), אך כתב שם בפר"ח (סק"ב) שבכל זאת בוודאי העוסק בתורה ונדרש לכבוד אביו חייב להפסיק תלמודו משום כבוד אביו, כדין מצוה שאינה יכולה להיעשות בידי אחרים (כמבואר ביו"ד רמו, יח. אמנם, ע"י שו"ת תה"ד סי' מ, שלכאורה, כן התבסס על מאמר זה לדחות כיבוד אב ואם מפני ת"ת, והובא בשו"ע יו"ד רמ, כה. ויש ליישב).

⁷⁹ שם הנוסח הוא 'גדול קיבוץ גלויות כיום שנבראו בו שמים וארץ'. אך ראה תענית (ח, ב) 'גדול יום הגשמים כיום קיבוץ גלויות', וראה נוסח ילקוט שמעוני הושע רמז תקיז ולשון רש"י דברים ל, ג, שכתבו 'גדול יום קיבוץ גלויות'.

וכאן אולי המקום להעיר עפ"י דברי רש"י הנ"ל: מהו 'יום קיבוץ גלויות'? וכי מוכרחים אנו לומר שיתקבצו הגלויות ביום אחד? האם כל מה שהתקיים עד היום אינו בגדר קיבוץ גלויות כיון שלא קרה ביום אחד?

נראה שיש לפרש שאכן יש יום אחד שנקרא 'יום קיבוץ הגלויות', והוא היום שבו משוחרר עם ישראל מכבלי הגלות, ונעשה ריבון בארצו אשר פותחת את שעריה בפני כל יהודי מכל מקום בעולם. דבר זה התקיים ביום הכרזת העצמאות. אמנם, יש לציין כי באותה שעה, קיבוץ הגלויות שהכריזה עליו מדינת ישראל ואפשרה אותו, טרם התקיים כלפי כל הגלויות, שכן היו מדינות שעדיין לא התירו את העליה ליהודים שגרו בהן, כגון מדינות הגוש הקומוניסטי. לעומת זאת, כיום, לא קיימת מדינה בעולם שיהודי אינו יכול לצאת ממנה לארץ ישראל, אם בריש גלי ואם בעזרת שליחי מדינת ישראל, אשר פועלים גם במדינות עוינות לישראל.

עוד יש לומר, שמבחינות מסויימות היה חסרון מסויים ביום קיבוץ הגלויות של יום העצמאות תש"ח, כיון שלא כולם האמינו שמדינת ישראל אכן תצליח להתקיים אל מול אויביה, וממילא לא תוכל לממש את הבטחת קיבוץ הגלויות. אולם, נראה שחסרון זה הושלם בעקבות מלחמת ששת הימים, שהשלימה את הריבונות של עם ישראל בארצו בכך שהעירה את רוח העם בכל תפוצותיו. הניצחון של מלחמת ששת הימים היה תקיעה בשופר גדול, אשר עוררה לשוב לציון גם גלויות רחוקות אשר היו אבודות בארצות 'אשור' או נידחות בארצות 'מצרים'.

אולם, נוסף על כך, נ"ל שיש לשים לב ללשון רש"י הנ"ל (דברים ל, ג) בפירושו השני: 'ועוד יש לומר, שגדול יום קבוץ גלויות ובקושי, כאלו הוא עצמו צריך להיות אוחו בידיו ממש איש איש ממקומו,

והנידחים בארץ מצרים, ובו ראשית הסרת עול שיעבוד מלכויות, אשר הוא החיץ שבין עולם הזה לימות המשיח,⁸⁰ או שמא אף ביום זה נתמלא כאב על חילול השם הנורא שאין בעל הנס מכיר בנסו, ולא ידע לקרוא שם שמים על מפעלו, ואף אם נדע כי 'מאת ה' היתה זאת' עדיין 'היא נפלאות בעינינו',⁸¹ עד שלא נהיה מסוגלים לומר באמת שירה, מתוך ההתבוננות על הפער בין גאולת חלומותינו 'עם ענני שמיא',⁸² לבין גאולת 'עני ורוכב על חמור' (זכריה ט, ט), אשר 'לא־תֵאָר לָךְ וְלֹא הִדְרָה' (ישעיה נג, ב)?

נראה שאין הדבר תלוי אלא בנו!

כשם שהקב"ה מקדש את ישראל, וישראל הם המקדשים את הזמנים - הם העושים אותם 'מקראי קודש', ימים אשר שם ה' נקרא עליהם. מתוך שכך הוא במועדים הכתובים בתורה, יש מקום לומר שכך הוא גם במועדים שאינם כתובים בתורה - בין המועדים שנקבעו כימי שמחה הלל והודאה, ובין המועדים שנקבעו כימי צום ותענית - קדושה יש בהם מכח קביעתם של ישראל המקדשים צום

כענין שנאמר (ישעיה כז, יב) ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל, ואף בגליות שאר האומות מצינו כן (ירמיהו מח מז) ושבתו שבות מואב'.

רש"י מקשה על מדרש חז"ל, שלמדו מהלשון 'ושב', שהשכינה שרויה עם ישראל בגלות, ושיבת ישראל היא שיבת השכינה, מכך שהלשון 'ושבתו' מופיע בנביאים גם ביחס לשיבתם של עמים אחרים לארצם.

מתוך כך מפרש רש"י שהביטוי 'ושבתו' או 'ושב ה' א-להיך' מלמד שמעשה קיבוץ הגלויות הוא מעשה שמים, שאינו יכול להתקיים ללא התערבות ניסית. אולם, רש"י מדגיש את המימד הפרטני של קיבוץ הגלויות 'צריך להיות אוהז בידיו ממש איש איש ממקומו'. הדגשה זו מבוססת על דברי ישעיהו הנביא. אמנם, יש לשאול: מדוע הדבר הוא כל כך קשה? וכיצד, אם כך, ניתן להבין את הביטוי 'יום קיבוץ גלויות'? הרי אם הכל קורה ביום אחד, שהקב"ה תוקע בשופר גדול לחירותנו ונושא נס לקבץ גלויותינו, היכן בא לידי ביטוי המימד הפרטי?

נראה שרש"י מתייחס לכך שגם לאחר התקיעה בשופר הגדול הלאומי הכללי, עדיין ישנו קושי אישי לכל יחיד ויחיד לעקור ממקומו, ולהתקבץ חזרה לארץ ישראל. מבחינה זו לכל אחד ואחד ישנו 'יום קיבוץ גלויות' אישי משלו, והוא גדול לא פחות מיום קיבוץ הגלויות הכללי - במקום ענוותנותו שם אתה מוצא גדולתו (!).

עוד שמעתי מהרב ווייצן שליט"א, שיש לדקדק בלשון ברכת קיבוץ גלויות שבתפילה, שקיבוץ הגלויות עצמו מתקיים בשלושה שלבים, שפועלים כל אחד על מעגל נוסף בעם ישראל: יש העולים לארץ בשלב ראשון כשהם שומעים את תקיעת השופר הגדול (או הבינוני או הקטן, כדברי הראי"ה קוק בדרשה לראש השנה) שקורא לחירות ישראל, יש העולים לארץ רק בשלב שני כאשר מתקומם היישוב היהודי בארץ ישראל ונושא לנס לישראל ולאומות, בהיותו אור לגויים והולך ונבנה לתפארת, ויש 'נידחים' (בארצות המצרים והמיצרים, ומסתבר שגם 'אובדים' בארצות האשור, והעושר) שגם זה אינו מספיק כדי להשיבם לארץ ישראל, והקב"ה צריך לקבצם יחד מארבע כנפות הארץ. אם כן, בוודאי אין יום קיבוץ גלויות אחד, שהרי מפורש שישנם שלבים בתהליך זה.

אכן, בכל פעם ששומעים את סיפורו של 'נידח' או 'אובד', שהקב"ה השיב את שבותו לארץ ישראל - אם משערי המשרפות שבגי'א ההריגה, אם מעבר למסך הברזל והרי החשיכה הגדולה יותר משהיתה תחת מלכות יוון, ואם משאר ארצות התבל אשר נפוצו בם היהודים ונבללה שפתם, ונתערבו בהם וילמדו מעשיהם, בהחלט מתאמתים דברי רש"י - גדול הוא יום קיבוץ גלויות של כל אחד ואחד מישראל, שהקב"ה ממש אוהז בידו, ומשיב את שבותו בדרך ובנתיב המיוחד והמתאים עבורו.

⁸⁰ עפ"י ברכות לד, ב; סנהדרין צט, א.

⁸¹ תהלים קיח, כג.

⁸² עפ"י דניאל ז, יג.

וקוראים עצרה (עפ"י יואל א, יד), ובהתאם לכך אף הובטחנו ע"י הנביא זכריה, שימי הצום שקבלו עליהם ישראל יהפכו ל'מועדים טובים' (זכריה ח, יט).

הנופלים 'על קידוש השם' - בגלות ובגאולה

אף הנופלים במערכות תקומת ישראל בארצו, ואפילו הנרצחים על עצם יהדותם, בוודאי הקב"ה הוא הדורש והנוקם את שפיכת דמם, אשר יש בה חילול השם נורא (תהלים מד, י-יז), אשר ליווה את ישראל בגלותם:

'אֶף־זָנַחְתָּ וַתְּכַלִּימְנוּ וְלֹא־תָצֵא בְּצַבָּאוֹתֵינוּ: תְּשִׁיבֵנוּ אַחֲרַי מִנִּי־צָר וּמִשְׁנֵאֵינוּ שְׂסוּ לָמוֹ: תִּתְּנֵנוּ כְּצֹאן מֵאֶמְלַךְ וּבְגוֹלִים זָרִיתֵנוּ: תִּמְכְּרֵנָהּ בְּלֹא־חֶן וְלֹא־רַבִּית בְּמַחֲרֵיהֶם: תְּשִׁימֵנוּ חֲרָפָה לְשִׁכְנֵינוּ לְעַג וְקָלָס לְסַבִּיבוֹתֵינוּ: תְּשִׁימֵנוּ מִשַּׁל בְּגוֹיִם מְנוֹד־רָאשׁ בְּלֵאֲמִים: כָּל־הַיּוֹם כָּל־מַתִּי נִגְדִי וּבְשֵׁת פְּנֵי כִסְתָנִי: מְקוֹל מַחֲרָף וּמִגְדָּף מִפְּנֵי אֱוִיב וּמִתְנַקֵּם:

עם כל זאת, בכוחם של ישראל להפוך חילול השם זה בעצמו לקידוש השם, אף בתוך עומק הגלות והשעבוד (שם שם, יח-כג):

כְּלֹזֶזֶת בְּאֵתָנוּ וְלֹא שְׂכַחְנוּךָ וְלֹא־שָׁקַרְנוּ בְּבְרִיתֶךָ: לֹא־נִסְוֶה אַחֲרַי לְבָנוּ וַתִּט אֲשַׁרְנוּ מִנֵּי אַרְחֶךָ: כִּי דָכִיתֵנוּ בְּמִקוֹם תַּנְיִם וַתִּכַּס עָלֵינוּ בְּצַלְמוֹת: אִם־שָׁכַחְנוּ שָׁם אֱלֹהֵינוּ וּנְפָרַשׁ כְּפִינוּ לְאֵל זָר: הֲלֹא אֱלֹהִים יַחְקֲרֶזְאֵת כִּי־הוּא יִדְעַ תַּעֲלַמּוֹת לָב: כִּי־עֲלִיד הֲרַגְנוּ כָּל־הַיּוֹם נַחֲשָׁבֵנוּ כְּצֹאן טְבָחָה.

אמנם, יש בכך קידוש השם גדול ונורא, אך הוא מעורר גם את הקריאה המזעזעת: 'עוֹרָה לָמָּה תִישָׁן אֶ־דַּגִּי הֲקִיֶצָה אֶל־תִּזְנַח לְנַחַח: לָמָּה־פָּנִיד תִּסְתִּיר תִּשְׁכַּח עֵינֵינוּ וְלִחְצֹנֵנוּ' (שם שם, כד-כה). וממילא, האופן החיובי ביותר שניתן לחתום בו במצב זה אינו אלא תפילה להיפדות ממצב זה (שם שם, כז): 'קוּמָה עֲזָרְתָה לָנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חֲסִדֶךָ'.

קידוש השם המתוקן אינו אלא מה שמוזכר בחלקו הראשון של המזמור (שם שם, ג-ט):

אֵתָה יְדָךְ גּוֹיִם הוֹרַשְׁתָּ וַתִּטְעַם תִּרְעֵ לְאֲמִים וַתִּשְׁלַחֵם: כִּי לֹא בְּחַרְבָם יִרְשׁוּ אֶרֶץ וּזְרוּעֵם לֹא־הוֹשִׁיעָה לָמוּ כִי־יִמְיִנְךָ וְזָרוּעֶךָ וְאוֹר פְּנִיד כִּי רָצִיתָם: אֵתָה הוּא מֶלְכִי אֱ־לֹהִים צִוָּה יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב: בְּדָ צָרֵינוּ נִנְגַח גְּשֵׁמָךְ נְבוֹס קְמִינוּ: כִּי לֹא בְקִשְׁתִּי אֶבְטַח וְחַרְבִי לֹא תוֹשִׁיעֵנִי: כִּי הוֹשַׁעְתָּנוּ מִצָּרֵינוּ וּמִשְׁנֵאֵינוּ הַבִּישׁוֹת: בָּא־לֹהִים הִלְלָנוּ כָּל־הַיּוֹם וְשִׁמְךָ לְעוֹלָם נוֹדָה סֶלָה.

עם ישראל, ובפרט מדינת ישראל הממלכתית, הם הם מקדשי שמו של הקב"ה בעצם קיומם, ולכן נקרא שמו עליהם 'עם ה' אלה', ונקרא שםם עליו 'קדוש ישראל', והם הם אשר בידם לקרוא שם לכל מאורעות דברי הימים, אף הקשים והנוראים ביותר.

מדינת ישראל היא המסוגלת לקדש את שם ה' בעמידת דומייתה הציבורית הכללית לזכר נופלי מערכות ישראל, ואף אל מול עקידת קדושי השואה.

מדינת ישראל מקדשת את שם ה' בעצם עמידתה, וככל שיקרא עליה שם ה', התוקע בשופר גדול לחירותנו והנושא נס לקבץ גלויותנו, יגבר ויתעצם קידוש השם שבה.

'אכנך ולא ידעתני... אאזרך ולא ידעתני'

אמנם, אפשר ואפשר שתהליך גאולת ישראל יתקדם במעשי שמים מובהקים, ובכל זאת לא כולם, באומות העולם ואף בתוך עם ישראל, ידעו לקרוא עליו בשם ה' (ישעיהו מה, א-ז):

פְּהֲאֵמֶר ה' לְמִשִּׁיחוֹ לְכוֹרֶשׁ... אֲנִי לְפָנֶיךָ אֵלֶּךְ וְהִדּוּרִים אֲיַשֵּׁר דְּלִתּוֹת נְחוֹשֶׁה אֲשַׁבֵּר וּבְרִיתִי בְרָזֶל אֲגַדֵּעַ: וְנִתַּתִּי לְךָ אוֹצְרוֹת חֶשֶׁךְ וּמִטְמֵנֵי מִסְתָּרִים לְמַעַן תִּדְעַ עַיְנֵי ה' הַקּוֹרֵא בְּשֵׁמֶךָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: לְמַעַן עֲבַדִּי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל בְּחִירֵי וְאֶקְרָא לְךָ בְּשֵׁמֶךָ אֲכַנֶּךָ וְלֹא יִדְעַתְנִי: אֲנִי ה' וְאֵין עוֹד זֹלָתִי אֵין אֱלֹהִים אֲאֻזְרֶךָ וְלֹא יִדְעַתְנִי: לְמַעַן יִדְעוּ מִמְזִרְח־שֶׁמֶשׁ וּמִמְעַרְבָּה פִּי־אֶפֶס בְּלַעֲדֵי אֲנִי ה' וְאֵין עוֹד: יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֶשֶׁךְ עֹשֶׂה שְׁלֹם וּבוֹרֵא רָע אֲנִי ה' עֹשֶׂה כָּל־אֵלֶּה:

כבר בשירת האזינו קיבלנו את ההנחיות באשר לתפקידנו לעת כזאת. תפקידנו הוא לראות את תחיית המתים הפרטית והכללית (דברים לב, לט): 'ראו עתה כי אני אני הוא, אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא...'

תפקידנו הוא להיות עם ה' באדמתו בעת הנקמה (שם שם, מג): 'הרנינו גויים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו.'

מיהו המכפר ועל מי מכפר? לשון הפסוק סתומה, וסובלת כמה אפשרויות, עיי' במפרשים.⁸³

וכפר אדמתו עמו

בספרי (דברים פיסקא שלג) דרשו כי מותם של ישראל בידי גויים מכפר על חייהם: 'וכפר אדמתו עמו' - מנין שהריגתם של ישראל ביד אומות העולם כפרה להם לעולם הבא? שנאמר (תהלים עט, א): 'מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך... נתנו את נבלת עבדיך... שפכו דמם כמים.'

הרי שהם נקראים עבדיך וחסידיך. לדרשה זו השלכות הלכתיות מעשיות, כפי שניתן לראות בסוגיית הבבלי סנהדרין (מו, א-ב), בדברי רבא: 'עבדיך - הנך דמחייבי דינא דמעיקרא, וכיון דאיקטול - קרי להו עבדיך!', וכפי שמסביר אב"י: 'הרוגי מלכות, כיון דשלא בדין קא מיקטלי - הויא להו כפרה', ולכן נקברים בקברי אבותיהם.

בפשטות, דרשה זו מבוססת על הפסוקים בתהלים, אך כיצד מבאר המדרש את הפסוק שבתורה? האם מבקש המדרש לומר שגם הפסוק 'וכפר אדמתו עמו' מכוון

⁸³ אונקלוס תרגם: 'וכפר [הקב"ה] על אדמתו ועל עמו'. באופן דומה פירש רש"י: 'וכפר (=ופייס) אדמתו ועמו, וכ"פ חזקוני. רשב"ם פירש: 'וכפר אדמתו [מדמם של] עמו'. ראב"ע נטה לפרש: 'וכפר אדמתו [על ידי] עמו, וכ"פ בדעת זקנים מבעלי התוס'. ר' יוסף בכור שור פירש: 'וכפר אדמתו [שהוא] עמו' (ע"ד 'ישראל חבל נחלתו'). מרוב המפרשים נראה שהכפרה היא על שפיכת דמם של ישראל באמצעות הנקמה. אולם, ר' חיים פלטיאל מביא את הירושלמי בכלאיים, שממנו משמע שהפירוש הוא: 'וכפר אדמתו [על] עמו', וזהו יסוד המנהג להכניס גוש מעפר ארץ ישראל לארונו של הבאים מחו"ל להיקבר בארץ. ובפירוש ר"ע ספורנו הסביר שהכפרה על הארץ והעם היא דווקא באמצעות הגלות שתפקידה לכפר בהיות הארץ שוממה, ובייסורי גלותם של ישראל על חילול השם שנעשה ע"י עם ישראל שחטאו בהיותם בארץ ישראל.

ל'עמו' הנקרא כך משום שנהרג בידי גויים, ובכך מתכפרים לו עוונותיו, ולכן כולם נקראים 'עבדיו', אשר את דמם יקום? אם כן, מה תפקיד האדמה בכפרה זו? בבבלי כתובות (קיא, א) ישנה דרשה שנראה ממנה שאכן יש לארץ ישראל תפקיד בכפרה על האדם, אפילו אם לא מת בארץ ישראל, אלא רק נקבר בה: אמר רב ענן: כל הקבור בארץ ישראל - כאילו קבור תחת המזבח, כתיב הכא: מזבח אדמה תעשה לי, וכתוב התם: וכפר אדמתו עמו.

ועם כל זאת, ראה רבי אלעזר חסרון בכך שאדם לא זכה למות בארץ ישראל: עולא הוה רגיל דהוה סליק לארץ ישראל, נח נפשיה בחוץ לארץ, אתו אמרו ליה לרבי אלעזר, אמר: אנת עולא על אדמה טמאה תמות! אמרו לו: ארונו בא, אמר להם: אינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו לאחר מיתה. רבי אלעזר מדבר על 'קולטתו מחיים'. דבר זה מעורר אותנו לשאול: האם, לפי רבי אלעזר, העיקר הוא למות בארץ ישראל, או אולי דווקא לחיות בה? בהמשך המדרש שבספרי מובאים דברי רבי מאיר, אשר מסביר שעצם ישיבת ארץ ישראל מכפרת על ישראל:

היה רבי מאיר אומר כל היושב בארץ ישראל ארץ ישראל מכפרת עליו שנאמר (ישעיה לג, כד): 'העם היושב בה נשוא עון'. עדין הדבר תלי בדלא תלי - אין אנו יודעים אם פורקים עוונותיהם עליה ואם נושאים עוונותיהם עליה. כשהוא אומר: 'וכפר אדמתו עמו' הוי פורקים עוונותיהם עליה ואין נושאים עוונותיהם עליה.

אם כן, חוזרים אנו לדברינו הראשונים - קידוש השם הגדול, הטבעי והישר הוא בחיים ולא במוות, ובפרט בחיים יהודיים וישראלים מלאים בארץ ישראל: 'וכן היה רבי מאיר אומר: כל הדר בארץ ישראל וקורא קרית שמע שחרית וערבית ומדבר בלשון הקדש הרי הוא בן העולם הבא'.

ארץ ישראל מכפרת על החיים

אף בסוגיית הבבלי בכתובות, קדם למאמר של רב ענן שהזכרנו לעיל, מאמר של רבי אלעזר עצמו:

אמר רבי אלעזר: כל הדר בארץ ישראל שרוי בלא עון, שנאמר: ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון. א"ל רבא לרב אשי: אגן בסובלי חלאים מתנינן לה.

אמנם, רבא תולה את נשיאת העון לא בישיבת ארץ ישראל כשהיא לעצמה, אלא בסבילת הייסורים בעבור ארץ ישראל. אולם, בספר 'חסד לאברהם' (מעין שלישי נהר יב) הסביר את הרקע הרוחני לכך שהדר בארץ ישראל שרוי בלא עון מצד עצם ישיבת הארץ, כפי שאמר רבי אלעזר, עפ"י יסודות מתורת הסוד. לדבריו, הדר בארץ ישראל שרוי בלא עון בזכות החלפת הנפש של חז"ל בנפש של א"י שזוכה לה העולה מחז"ל לארץ ישראל:

"כשזוכה להיכנס לארץ ישראל בא אליו נפש מיצירה חדשה, ומתלבש תוך הנפש הישנה שלו. ובלילה הראשונה שישן בארץ ישראל יוצאים ב' הנפשות ועולים למעלה, ובחזרה אינה חוזרת כי אם החדשה בלבד, ולכן הוא אינו

ראוי לעונשים, כי הלא היא לא חטאה, ולכן אמרו רבותינו ז"ל (כתובות קיא, א) שנמחלו לו עוונותיו כולם".

לכאורה, קשה להסתפק בהסבר זה, שכן בכך הסביר המהר"א אזולאי רק מדוע מתכפרים עוונותיו של אדם שעולה לארץ ישראל, שעשה קודם עלייתו לארץ. אולם, רבי אלעזר השתמש בלשון הכוללת הרבה יותר מזה: 'כל הדר בארץ ישראל'. על רקע זה נראה שיש להבין את המשך דבריו של היחסד לאברהם' שם: "וכל הדר בא"י נקרא צדיק הגם שהוא אינו צדיק כפי הנראה לעינים, כי אם לא היה צדיק היתה הארץ מקיאו..."

אמנם, עדיין אין בדבריו הסבר מדוע או כיצד ייחשב כצדיק אדם שאינו נראה כך עפ"י מעשיו החיצוניים, אלא שבהמשך דבריו כתב, שבאמת בכוחה של ארץ ישראל לכפר גם על עבירות שעושים בזמן שיושבים בה, אך כפרה זו מוגבלת לשגגות בלבד, ולעבירות שבמזיד בתנאי של קבלת יסורין, ואינה כוללת את הפשעים:

"ודע כי ארץ ישראל אינה מכפרת על עבירות הנעשים בה כי אם על השגגות בלבד, אבל אותן שבמזיד אינם נמחלין כי אם ביסורין או למי שעובר על פשע, והפשעים הנעשים בא"י אין להם סליחה כי אם בתשובה ותלמוד תורה".⁸⁴

ונראה שדברים אלו מבוססים על המאמר השני שבגמרא הנ"ל בכתובות, בשם רב ענן, שכל הקבור בארץ ישראל כאילו קבור תחת המזבח, ומשמעות הדבר היא שיש לו כפרה בקבורה בארץ ישראל. מסתבר שהדברים הם קל-וחומר, אם אפילו הקבור בארץ ישראל, שכבר פטור מן המצוות, זכות הקבורה בארץ ישראל מכפרת על עוונותיו, כל שכן שמי שחי בארץ ישראל ומקיים את מצוות יישוב ארץ ישראל באופן מלא יותר - זכות מצווה זו מכפרת על עוונותיו.

לאור זאת, יש לבאר את מעלתה הגדולה של ישיבת ארץ ישראל המכפרת על החיים ועל המתים. ונראה שביאור הדבר הוא פשוט ביותר: תכלית התורה כולה מ'בראשית' עד 'לעיני כל ישראל' היא היותו של עם ישראל בארץ ישראל. זו תכלית סיפור בריאת העולם, שבה 'כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גויים' (תהלים קיא, ו). זוהי תכלית כל ההבטחות והבריתות עם האבות בספר בראשית. זוהי תכלית יציאת מצרים 'והבאתי אתכם אל הארץ... ונתתי אותה לכם מורשה' (שמות ו, ח), וזוהי תכלית כל קיום התורה 'למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה' (דברים יא, כא). משום כך, הגלות הינה חילול השם נורא, וקידוש השם הגדול

⁸⁴ תודתי לרב יעקב זיסברג שליט"א, שבעיסוקי במאמריו היסודיים בנושא מצוות יישוב ארץ ישראל והעניינים הנלווים אליה, נחשפתי למקורות אלה, וכן למקורות נוספים במאמר זה. בהקשר זה, יש לציין מקור נוסף שהראני הרב זיסברג: הרב ישראל זאב הורוביץ, בספר 'נחלה לישראל', פרק שישי, עמ' נה-נו, הביא דברי היחסד לאברהם, אך אח"כ כתב סברא שהיא קצת הפוכה מדבריו: "יש לומר דשוגגים שבארץ ישראל חמורים יותר משוגגי חו"ל עפ"י מה שכתב השלה"ק סוף אות ק' בשם הרמב"ן, וז"ל: "כל איש יחרד בבואו לא"י להיות ירא שמים כפלי כפלים ממה שהיה בחו"ל, וידע כי בבית המלך הוא יושב" עכ"ל". ויתכן שאין בדברים סתירה, ואף שהשגגות שבארץ ישראל הן חמורות במהותן משגגות שבחו"ל, בכוחה של ארץ ישראל לכפר עליהן, אבל על פשעים הנעשים בארץ ישראל - אין בכוחה לכפר.

והשלם ביותר הוא בקיבוצו של עם ישראל חזרה לארץ ישראל לחיות בה, עפ"י תורתו, חיים לאומיים מלאים.

וכפר אדמתו עמו

אולי ראוי לחתום את הדברים בכמה מילים מתוך עדותה של סבתי, מלכה כהנא ז"ל, שבהם הביעה את רגשותיה הפנימיים בגיא הצלמוות באשוויץ, ולאחר מכן בתקופת ההחלמה בשוודיה. דברים אלה מבטאים את הטבע הישראלי הבריא של קידוש השם, השואף לגילוי קדושת החיים בארץ ישראל:

"מאוד רציתי לחיות... תמיד אמרתי 'שמע ישראל'. תמיד הלכתי בלילה, ואמרתי את קריאת שמע - 'שמע ישראל ה' א-להינו ה' אחד'... הייתי אומרת ביידיש: רבנו של עולם, אני מוסרת את עצמי אליך..."

"היתה לי כבר אזרחות שבדית, אבל הרגשתי כמו שאני נכנסת למלון... זה זרק אותי החוצה. הרגשתי שזה לא המקום שלי..."

זה המקום שלי, ואם למות... לבוא לקבר ישראל, ולא להיות מושפלת מעם אחר, כי גם לנו מגיע איפה לדרוך על האדמה..."

סבתא הובאה לקבר ישראל, לצידו של סבא יוסף ז"ל, באדמת ארץ ישראל שאהבה, למרגלות הכרמל. על מצבתם נחקקו שמות הוריהם, אחיהם ואחיותיהם וכל משפחתם, שלא זכו...

לא הרחק משם, בחלקה סמוכה, ניתן לראות מצבות חלקות, שלא נחקקו עליהם שמות, של חלק מן הנופלים במלחמת הקוממיות, שכנראה אף הם הגיעו מאותם מקומות, ונפלו על קידוש השם בארצו, אך להם לא נותר מי שיחקק את שמם ואת שמות משפחותיהם בסלע.

ובעיני, הרבה יותר מהמילים, אף שהן חקוקות בסלע, החיים עצמם, חייהם-חינו, המשך קוממיות אומתנו, הם הם הגל-עד והמצבה - "זרע קודש מצבתה". זכור אהבת קדומים, והחיה נרדמים, וקרב הימים אשר בן ישי חי.

ראה לגברת אמת, שפחה נואמת, לא כי בנך המת ובני החי.

הלוא חלקך מראש, חלק דמו דרוש, ושפוך אף על ראש השעיר החי.

אקוד על אפי, ואפרוס לך כפי, עת כי אפתח פי בנשמת כל חי".

שער הכניסה לרחבת האנדרטה באתר קבר האחים של חללי קרב עיראק אל מנשיה - צמוד למפעל 'איסכורית' אזה"ת קריית-גת

בתמונה למעלה: סבא ז"ל (למטה ראשון משמאל) עם חבריו למחלקה.

בתמונה למטה: האנדרטה לפלוגה הדתית בכניסה לקרית גת

